

נוביני קרקובסקיה Nowiny Krakowskie

ארגון יוצאי קרקוב בישראל
Związek Krakowian w Izraelu
Association of Cracowians in Israel

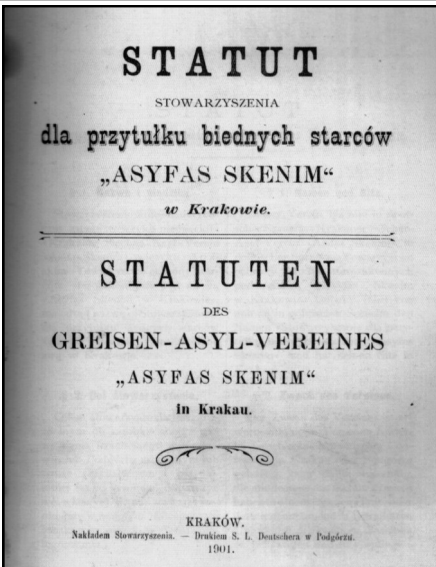

כתיבה, עריכה והבאה לדפוס: לילי הבר
רח' הנוריות 31, הרצליה, 4672630
cracowassociation@gmail.com
טלפון: 09-9579540, פקס: 054-4436366
www.cracow.org.il

www.facebook.com/groups/cracowassociation

גליון 138 אוגוסט 2018 אב-אלול תשע"ח

בטאון ארגון יוצאי קרקוב בישראל

תקנון עמותת "אסיפת זקנים" שנרשמה בקרקוב בשנת 1901. מאוסף הארכיון הלאומי בקרקוב 29/218/243

כנס בינלאומי למדעי היהדות בקרקוב

מסמך הישג ביוצר שהוצג בתערוכה התייחס לבית הכנסת שברחוב היהודים, והוא מתוארך לשנת 1356. מסמכים אחרים מתחילת ההתיישבות היהודית היו כתב הגנה על הבנקאי היהודי לבקו, ותעודות על הוצאות העיריה עבור נושאים יהודיים.

מסמכים נוספים שהוצגו התייחסו למפות קז'ימייז' בתקופות השונות, הצהרות, אישורי בנייה, ספרי נישואין מהמחצית הראשונה של המאה ה-19, תקנונים של עמותות יהודיות שפעלו לעזרת נזקקים, תפילות ועוד.

חלק אחר של התערוכה הוקדש להצגת תוכניות בניה של מבני ציבור יהודיים, בין היתר בנינה של הקהילה היהודית בקרקוב ברחוב קרקובסקה 41, בית הלוויות שליד בית הקברות היהודי ברחוב מיודובה והמקווה ששכנה ברחוב פאולינסקה 28. לא נעדרו גם תרשימיהם של בתי התפילה, כמו הבניין של 'בני אמונה' ברחוב מייזלסה 17 משנת 1886, ובית התפילה של סלומון דייכס ברחוב ב'ז'ו'בה 6 ואחרים.

על מעורבותם של היהודים בחיים הפוליטיים של קרקוב אפשר היה ללמוד מתוך תמונות שהציגו את

הכנס ה-11 של האגודה האירופאית למדעי היהדות EAJS – European Association for Jewish Studies התקיים בקרקוב במחצית חודש יולי ש.ז.. הכנס מתקיים אחת ל-4 שנים, ואורגן השנה על ידי המחלקה למדעי היהדות של האוניברסיטה היגלונית, ויו"ר הוועדה המארגנת היה פרופ' אדוורד דוברובה Edward Dąbrowa.

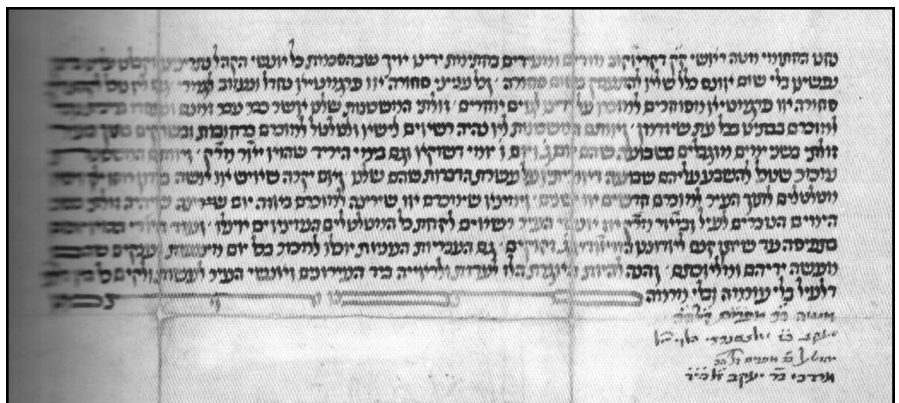
בכנס נכחו למעלה מ-800 אנשים מכל רחבי הגלובוס, שהשתתפו בכ-70 הרצאות בתחומים שונים הקשורים ליהדות. בין היתר השתתפו בכנס היסטוריונים של היהדות בעת העתיקה, בימי הביניים, בין שתי מלחמות העולם ובעת החדשה, חוקרי תנ"ך, תלמוד, מדרש ואגדה, מרצים בתחום השפה עברית ושפת היידיש, חוקרי ארכיאולוגיה ומוזיאולוגיה, אמנות יהודית ופילוסופיה יהודית, תולדות היהודים באירופה בתקופה הקומוניסטית ואחריה, זרמים ביהדות, ספרות יהודית ועוד ועוד.

בצמוד לקונגרס הוצגה תערוכה, ובה למעלה מ-100 תמונות, מההיסטוריה של יהודי קרקוב, מתוך האוספים של הארכיון הלאומי של קרקוב, וקטלוג מרשים ראה אור.

השתתפותם של היהודים בהגנה על העיר בשנת 1848, פלקטים הקוראים ליהודים לבחור בשנת 1877, ודיוקניהם של הפעילים הפוליטיים בעיריית קרקוב, ד"ר יונתן ורשאואר, אדולף גרוס ויוסף סרה. בארכיון הלאומי של קרקוב נמצאים מסמכים רבים, שרק חלקם הקטן הוצג, ובהם מידע על החינוך של ילדי ישראל כולל רשימת ה"חדרים" המורשים, בתי ספר מקצועיים וכלליים, ומסמכים המלמדים על מעורבותה של הקהילה היהודית בחינוך הכללי ולא רק בחינוך היהודי.

החלק שהתייחס לחיי החברה, המסחר והמלאכה של היהודים בעיר לווה בתמונות מרהיבות של מסחר ברחבת שרוקה, באיזור בית הכנסת הישן, באיזור בית הכנסת איזקה, שוק הדגים ורחובות אחרים. חלק אחר יוחד לחיים הדתיים של הקהילה, ולפעילותם של אישי ציבור בקהילה.

חלקה האחרון של התערוכה הוקדש לקורות יהודי קרקוב במלחמת העולם השנייה, והנסיונות של שארית הפליטה, ששבה לעיר לאחר המלחמה, לבנות מחדש את חייה.

במסמך העתיק ביותר בארכיון, שנכתב בשפה העברית בשנת 1485, מתחייבים זקני הקהילה, בשם הקהילה כולה, שיהודי קרקוב לא יעסקו במסחר קמעונאי בתוך העיר, פרט למכירת פריטים ממושכנים ובגדים תוצרת יד של נשים עניות. אוסף הארכיון הלאומי מס' 29/658/1249 עמ' 1.

"שינדלר היה עבורנו מלאך החיים"

תמונת אירוסין של גניה ונחום,
פברואר 1948

החרימו מהיהודים. את ספרי המדע והלימוד שרצו העבירו למוסדות הגרמניים, ואת השאר זרקו. נחום גילה את האוצר ועשה לו ספרייה קטנה בתוך בור בגראז'. ככה למדתי את התכסיס להגיע לליבו של הבחור, דרך הספרים."

"היא הופיעה מולי כמו מהסרטים או מהאגדות", מספר נחום על רגע הפגישה הראשונה, "היינו בעיקר מהלכים במחנה, דיברנו אחד לשנייה בגוף שלישי ובאחד הלילות, כשהעזתי לבקש את ידה, גיליתי לה את סודי הכמוס - שאני יליד פלשתינה שהגיע לקרקוב בגיל 6, ושבתנו ליד תל אביב בשכונת בורוכוב, גבעתיים של היום, מתגוררת דודתי. החזקתי בפרח ציפורן חצי נבול שמצאתי על ערימת אשפה - זה הרשים אותה כי פרח בגטו היה נדיר ביותר - ואמרתי לה, 'אם נשרוד את התופת - ניפגש שם ונתחתן'. וכך היה. שש שנים מאוחר יותר נישאנו בשכונת בורוכוב, בבית ילדותי."

עד סיום המלחמה עבדו השניים במפעל. נחום "זוכר היטב את כניסת החייל הראשון מהצבא האדום, שהגיע על סוס לבן, אבל מעל לכל את תחושת התסכול התהומי שככה מסתיימת המלחמה. בלי רעידת אדמה וללא זיקוקי דינור. בצורה אפרורית כזאת... כחודש אחרי השחרור הצליחו הרוסים לארגן טרנספורט לקרקוב.

(המשך בעמוד הבא)

ואחיו הקטן הועברו מאוחר יותר למחנה פלשוב. למפעל של שינדלר הגיע בתחילת 1944, שנה לפני תום המלחמה, שם גם הכיר את גניה שלו.

להוריה של גניה היתה חנות מכולת שהורמה לאחר כניסת הגרמנים לקרקוב. אביה היה מנצח מקהלה בבתי כנסת, חזן ו"כותב שלטים בכתב כל כך יפה, שגרם אפילו לשינדלר להתאהב בו". אחיה הגדול, רומק, שיחק בקבוצת הכדורגל מכבי קרקוב.

במרס 1941 נכ לא הגניח עם הוריה בגטו. אחיה הגדול, שברח לבריה"מ לפני הכיבוש הגרמני, שב לקרקוב כדי להיות עם משפחתו והיה הראשון במשפחה שהחל לעבוד במפעל של שינדלר. עם חיסול הגטו גורשה גניה עם משפחתה לפלשוב ואמה נשלחה לאושוויץ.

אחיה ניגש לשינדלר באחת מהפסקות הסיגריה המפורסמות שלו וביקש להביא את שאר המשפחה למפעל. "היתה לשינדלר נשמה", אומרת גניה, "בשיטוטים הליליים שלו ברחבי המפעל הוא אהב להתבונן באבא כותב את השלטים. באחת השיחות ביניהם אבא ביקש ממנו בגרמנית שיוציא את אמא מאושוויץ, וכך היה. הוא איחד משפחות."

"אני עדיין זוכר איך ראיתי אותו לראשונה" נזכר נחום, "היינו קבוצה של כמאה איש והועברנו למחנה פלשוב של שינדלר. לא ידעתי עליו הרבה, אבל אנשים דיברו על מחנה טוב. עמדנו בשורה כשהופיע אדון הדור בחולצת משי, מריח טוב, ואמר 'אדונים וגברות'. חיפשנו למי הוא מדבר, כי התרגלנו שפונים אלינו כ'כלבים', 'חזירים' ו'מטומטמים', אבל הוא אמר 'באתם לעבוד. בעזרת השם נשרוד את המלחמה'. היינו בהלם."

"הייתי בת 18 כשראת את נחום לראשונה, בגראז' שבמפעל", נזכרת גניה, "הוא היה גיינגי יפה תואר ששכב מתחת לרכב של שינדלר. כשיצא משם היה כולו מלוכלך ושחור מגריז, אבל עם חיוך גדול ושיניים לבנות. מייד קיבלתי מכה בלב, זו היתה אהבה ממבט ראשון, כמו שאומרים. ליד הגראז' היה הר של ספרים שהגרמנים

נחום היה המוסכניק של אוסקר שינדלר, גניה עבדה על מחרטה במפעל שבו העסיק יהודים, וכך נרקם רומן בתוך המלחמה הנוראה. "ראיתי גיינגי מלוכלך מגריז יוצא מתחת לרכב ומחייך בשיניים לבנות - זו היתה אהבה ממבט ראשון"

מאת: נצחיה יעקב פורסם
ב"ישראל היום" ב-11.4.2018

אף שעברו יותר מ-70 שנה, זוכרים גניה (92) ונחום (94) מנור כל אירוע הקשור ב"מושיע" השנוי במחלוקת שלהם. אותו מושיע הוא לא אחר מאשר אוסקר שינדלר, חסיד אומות העולם שהעסיק יהודים במפעל שהקים ושהועתק מתת-המחנה פלשוב שבפרברי קרקוב שבפולין למחנה ברינליץ שבחבל הסודטים בצ'כיה.

"מצידי שיגידו שהוא מלאך מציל או נאצי אכזר", אומר נחום, שהיה המוסכניק שטיפל בשלושת רכבי הפאר של שינדלר. "עבורנו הוא היה אלוהים או לפחות ממלא מקומו, מלאך החיים בלב הגיהנום. גם אלטרואיזם טהור הוא לפעמים כוח מניע, ושינדלר עשה מעשה אנושי כשהציל אותנו, ילידי קרקוב. זה מספיק כדי לעשות אותו לגיבור."

גניה, שעבדה כפועלת מתכת על מכונת החריטה במפעל האמייל של שינדלר, מחזקת את דבריו ומדגישה כי "על דבר אחד אין עוררין - הוא שמר על מילתו עד לנשימתו האחרונה. בשבילנו הוא האיש שנתן לנו חיים."

נחום נולד ב-1923 בקרקוב. כשהיה בן שנה בלבד עלה עם משפחתו מפולין לפלשתינה, אך כעבור חמש שנים שבה המשפחה לקרקוב ושם למד בגימנסיה העברית והיה חבר בתנועת הצופים. ימים מעטים לאחר הפלישה הגרמנית לפולין, בספטמבר 1939, נמלט עם אביו מזרחה לכיוון בריה"מ אך השניים נאלצו לשוב על עקבותיהם, ובמרס 1941 נכלאו נחום ומשפחתו בגטו בקרקוב.

בקיץ 1942, במסגרת אחת האקציות, נלקחו הוריו ואחותו הקטנה, ואילו נחום, אחותו הגדולה

"שינדלר היה עבורנו מלאך החיים" (המשך)

אפשר לצאת מהעולם המגודר והמבודל שהיה בפולין, עם מסך הברזל וההשפעה הקומוניסטית "סובייטית". על הקשר הצמוד שעליו שמרו השניים בשנים שבהן חיו בנפרד, מעידים יותר מ-100 המכתבים ששלחו זה לזה. "כתבנו בעיקר אינפורמציה הכרחית לאותם ימים מטורפים, כמו איך לעבור את הגבול, מי יכול לסייע או לאיזו קבוצה כדאי להצטרף כדי לעזוב את פולין", אומר נחום במבוכה קלה, "אלה בעיקר דברים טכניים ומעשיים, אבל כן, יש שם גם אהבה."

לפני 68 שנה נשאנו התגוררו בקיבוץ מגידו, שם נולדו שני ילדיהם. מאוחר יותר עברו לבאר שבע. נחום היה מנהל טכני במנפטה (מפעל כותנה), זכה בפרס קפלן על הישגיו ובהמשך עבד במפעלי ים המלח. גניה היא ציירת, חברה באגודת האמנים בישראל. לשניים בת ובן, תמר ועודד, ארבעה נכדים ונין ש"אפילו לו אנחנו מספרים על שינדלר. הוא עוד לא מבין, אבל הוא יבין."

במשך כל השנים נהגו להיפגש עם שינדלר בביקוריו התכופים בישראל, וגם לאחר מותו הקפידו לפקוד את קברו בירושלים ולספר את סיפורם, השזור בסיפורו. "אנחנו מגיעים לקבר שלו בדרך קבע, מנקים את כל האבנים הקטנות שעל המצבה ומוודאים שהכתובות 'למציל הבלתי הנשכח של 1,200 יהודים' תהיה קריאה", מספרת גניה, "אנחנו חולמים שיקימו על יד הקבר חדרון הנצחה. מבחינתנו הוא לא עוד גיבור שהציל יהודים, יש לנו חוב גדול אליו."

"בכל יום שואה אנחנו תורמים את תרומתנו הצנועה לדור הצעיר ומספרים את סיפורנו לתלמידים, לחיילים ולסטודנטים", ממשיך נחום, "למכחישי השואה אין סיכוי נגדנו."

הרגע המרגש ביותר שזכור לשניהם הוא המשפט שאמר שינדלר לפני היציאה מהמחנה עם אשתו ועם המאהבת הפולנייה שלו, ב-9 במאי 1945. "הוא אמר לנו, 'אל תחפשו נקמות, סעו הביתה ותתחילו לבנות את החיים שלכם מחדש'", זכרים גניה ונחום בדמעות, "וזה בדיוק מה שעשינו."

רצפת דירת שוערת ביתו של אחד מחבריהם. נחום, שנותר ללא משפחה, עזב את פולין אחרי כחודש, ואילו גניה נותרה עם אמה ואחיה, שאותם מצאה לבסוף בקרקוב. "לאבי הזריקו זריקת מוות מחומר שמקורו נפט", היא מספרת, "היו לנאצים שיטות מוזרות להרוג יהודים, ועדיין, בימים שלאחר המלחמה, למצוא שלושה בני משפחה זה היה המון."

"סעו הביתה, תבנו חיים"

במרחק השנים, כשהם יושבים בגיינס ובנעלי בית בסלון ביתם בבאר שבע, מעלים נחום וגניה זיכרונות ומראים לי צילומים ישנים וחומרים, שרובם ככולם עוסקים בשינדלר. חלקם נלקחו כמזכרת מביתו, לאחר שנמלט ממנו והותיר הכל מאחוריו. ויש גם תעודות מתחנות חייו של נחום, תצלומים ממבצעים שבהם השתתף, סמל הפלמ"ח ממוסגר ועוד. "אחרי המלחמה היינו שרויים במלכוד", הוא אומר, "על פולין כבר לא היה מה לדבר, על פלשתינה האנגלים הטילו בלוקדה ומדינות הגירה אחרות לא היו מזמינות יותר וכבר ייחלו לעזיבתם של פליטי המלחמה. בסופו של המסע הייתי בר מזל. באפריל 1947, כמעט שמונה שנים אחרי פרוץ המלחמה, עלה בידי להגיע בגניבה על

"ושוב נסענו בקרונות משא - אבל הפעם בתנאים של לוקסוס. דלתות הקרון היו פתוחות לרווחה ולכל אחד היה מקום בדרגשים דרקומתיים שנבנו לשם כך." הפעם היינו עמוסים ברכוש - כל אחד קיבל משינדלר בירושה שק ימאים כבד ומלא דברים בעלי ערך. 1,200 שקים הוכנו עבור עובדי המחנה מראש, והם ניצבו עבורנו במחסן כמו חיילים. היו שם שמיכות חדשות, אריג לחליפה, נעליים, בקבוק וודקה, סיגריות, שקית עם סדקית, חוטים ומחטים, מספריים וכל מה שנחוץ לאדם בבניית קיום חדש. זה היה שינדלר. הוא ראה את הנולד, השתלט על מחסני הצי הגרמני והכין לכל אחד מאיתנו ציוד חיוני לחיים החדשים. זוכרת, גניה, את המסע לקרקוב על גג קרון הרכבת? היינו המומי אהבה וחירות, מאוהבים בנופים החולפים מולנו."

גניה: "כעובדי שינדלר הרגשנו מוגנים, כאילו שום דבר לא יפגע בנו לעולם. היינו שיכורים מהמחשבה שאנחנו בדרך הביתה, לעיר הולדתנו קרקוב, כשלמעשה הגענו לעיר זרה שבה לא חיכה לנו איש. שום נפש חיה לא המתינה לנו עם חיבוק ואמרה 'ברוכים הבאים', לא היה אוכל."

את הלילה הראשון בעיר בילו על

ליד קברו של אוסקר שינדלר. משמאל נחום ולידו גניה

בארץ התגייס נחום לפלי"ם ושימש אלוטאיבאוניו מפי לים ו באוניו שהביאו נשק ותחמושת לארץ ישראל בתקופת המלחמה.

רק בינואר 1950 הצטרפה אליו גניה, שכן "עד אז לא היה

בית ספר עממי יסודי והגימנסיה העברית בקרקוב

בשנת 1984, במלאת 75 שנים ליסוד בית ספר עממי יסודי בקרקוב ו-66 שנים להקמת הגימנסיה העברית בעיר, התכנסו בוגרי מוסדות לימוד אלה בתל אביב.

ד"ר שמריהו גלילי, יליד 1907 ובוגר המחזור הראשון בשנת 1926, סיפר על בית הספר ומורשתו.

קיבל עליו לעשות נפשות לתנועה הצעירה, לתנועה הציונית במיוחד, כשנוכח לדעת שהופעת החסידות והתפשטותה בכל ערי גליציה על עירותיה וכפריה, לא פסחה אף על קרקוב והעיר הייתה אחד המבצרים הראשיים של החסידות מחד וההתבוללות מאידך.

כך קמה התנועה הציונית בקרקוב. זה היה שינוי שהיה כורח המציאות וממנו לא היה מנוס יותר. ראשית בקרב הנוער האקדמי ובקבוצת מבוגרים, שרצו להחיות את השפה העברית ולהקנותה לתוך השכבות הצעירות בכל דרך אפשרית. זו הייתה תהפוכה שלמה כאשר קבוצת תלמידי חכמים ומשכילים התחילה להפיץ שפת אמת, שפת עבר, וניסתה להקים על ידי "חברת שפת אמת" מוסדות לימוד השפה, ולבסוף גם בית ספר יסודי.

תוך זמן קצר הנחיתה תנועה זו, יחד עם ציונים צעירים מאגודת "השחר", שבראשה ד"ר הילפשטיין וורהפטיג ז"ל, מכה קשה לרוח ההתבוללות ולהשפעה חרדית קנאית. בינתיים המאבק בין החרדים והמתקדמים הוליד מצב חדש, שהחל לשחרר את היהדות המקומית מתרדמתה, וסלל את הדרך להמוני העם.

חבורת "דוברי שפת אמת" הייתה שורשים עמוקים יותר בקרב ציוני קרקוב כאשר בסוף המאה הקודמת החליט ועד הקהילה לבטל את לימודי השפה העברית, שהיו נהוגים אז במסגרת לימודי הדת בבתי ספר ממלכתיים, בטענה שהואיל והשפה העברית נשארה שפה מצומצמת רק בתוך כותלי בתי כנסת, והתני"ך והסידור תורגמו כבר לפולנית, לכן מיותר היה ללמד עברית.

צעדים ראשונים

ראשיתו של בית ספר עברי יסודי בקרקוב חל בשנת 1909 - כלומר, היום לפני 75 שנים. במשך הזמן התווספו כיתות, וכך נוצר בית ספר על 4 כיתותיו הראשונות - ביי"ס יסודי או עממי, כפי שכינהו.

בשנת 1918 עמדנו 15 תלמידים בסוף דרכנו בבי"ס יסודי, אשר לא היו לו כל זכויות מוכרות, וכדי להמשיך בלימודים הובילו את כל הכיתה לבי"ס ממלכתי, כדי להיבחן ולהוכיח שאכן ראויים אנו להמשיך בלימודים ולקבל תעודה מוכרת, שתקנה זכות לגשת לבחינות כניסה לגימנסיה ממשלתית, או לבית ספר "המשכני" שהוא בעל 4 כיתות המשך, כעין ביי"ס למסחר.

הלימוד בגימנסיה חייב את היהודים לבקר ולכתוב בשבתות - כלומר לחלל את השבת, ואילו בית ספר המשכי חייב לבקר בשבתות, אולם בתור חסד שיחרר אותם מלכתוב בשבתות ובחגים. בפני הורינו לא עמדה דרך אחרת, מאשר לוותר על המשך לימודינו הסדירים ולהסתפק בלימודים פרטיים, בלתי מתוכננים, או להביא אותנו לחילול הדת והמסורת.

(המשך בעמוד הבא)

התאספנו הערב, אנו חניכי ובוגרי הגימנסיה העברית בקרקוב. ספק אם באנו כדי לחגוג יובלו של בית ספר עברי בעיר מולדתנו, שהוקם ב-1909, או שמא להבדיל, הבדלה ברורה, באנו על מנת להספיד את אשר נחרב ואיננו עוד, ולשיר את האפוס הנפלא של היצירה הזו.

כדרך הטבע, חניכיה שנותרו עדיין לא יישארו לנצח כדי לספר את אשר אבדנו. הם הולכים ומתמעטים, וקרקוב היהודית היא חורבה אחת מבית ישראל, שחרב בפולין כולה. על כך מצווה עלינו להעלות מזכרונותינו את אשר היה קיים ברובע היהודי וחי כשלושים שנה.

בכל אדם ישנה אהבה אחת שלא נגמרת, ובגיל מסויים מחפש הוא את המשמעות ואת הקשר לחיבה זו, ואליו לחזור ולשוב אל ההתחלה. וההתחלה אינה רק המקורות המשפחתיים, אלא הקשר של אותם שעיצבו וגיבשו את דמותו ולעיתים את גורלו. וכך, באריג חיי נשזרים חוטים אל העבר הרחוק, וכמו לכולנו גם לי ישנה חיבה מיוחדת לעניין שהתעריתי בו וגדלתי עימו. [...]

אוכל להעביר את תחושתי כאחד מהבודדים מאד שעמד ליד עריסתה של הגימנסיה מיום הקמתה, ב-1918, ועד לסיומו של המחזור הראשון של תלמידיה ב-1926. כעד אוטנטי להתהוות האפוס הזה אוכל, אולי, להעמיד דברים על תיקונם, ולהוסיף נדבך לסיפור ההיסטורי של המפעל. אין זו משימה קלה, כי אפשר בנקל לשחזר פרקי חיים, אולם לא את הרוח והאווירה ששרדה סביב בית מדרש זה. אנסה לשחזר את החוויות, הלבטים, הקשיים, החרדות והשמחות ששבענו דיים בשהותנו שם. [...]

נסיונות קודמים

אפנה קודם לכרוניקה אשר מספרת על כמה נסיונות ראשונים של מחנכים שונים, כד"ר יונג, זלינגר, ראדט ועוד שחזו את הקמת ביי"ס עברי יסודי, כדי להקנות לילדי היהודים בקרקוב את ערכי היהדות ולשלבם עם התרבות האירופאית, ולא כפי שזה נעשה באותה תקופה בחדר המסורתי, ואף לא בתקופת חיבת ציון, בראשית המאה, כשהצליחו לבסוף להקים ביי"ס יסודי עברי של 4 כיתות.

אולם, ביי"ס זה כיוון את תלמידיו להמשך לימודיהם לגימנסיות ממשלתיות, אשר משם הובילה להתבוללות, ואילו יהדות קרקוב הצטיינה בתקופה זו באופיה המיוחד. זו הייתה יהדות מקורית, מחד, והשכלה אירופאית מאידך. אולם התמזגות תרבותית זו לא תמיד עלתה יפה. התמודדו ביניהם שני מחנות, האחד שדגל בעקרונות הדת בחיי הפרט והכלל - אלה החרדים והחסידים, וממולם המחנה השני, המתבוללים. [...]

ד"ר יהושע טהון

עם בחירתו של ד"ר יהושע טהון, רב בבית הכנסת המתקדם "הטמפל" זו משהו בקרב תושבי המקום. טהון

בית ספר עממי יסודי והגימנסיה העברי בקרקוב (המשך)

עם ביי"ס יהודיים בפולין הקונגרסאית, אשר גם הם התחילו להתבסס בתום קרבות מלחמת העולם הראשונה.

הגימנסיה הוקמה ללא כל זכויות והכרה מצד מוסדות החינוך הממשלתיים. הכל בצורה פרטיזנית ביותר. אני זוכר עדיין את הטקס הצנוע של חנוכת הבניין לבי"ס היסודי וראשית הקמתה של הגימנסיה. הטקס נערך בחצר ביה"ס, ובזיכרוני נחרט עד עצם היום הזה ההופעה הגאה והיפה של שני בחורים שהיו בוגרי ביה"ס עברי יסודי, והמשיכו בלימודיהם בגימנסיה ממשלתית, והיו כבר אז בכיתות הגבוהות. הם באו על מנת לברך על הנעשה, וברכו בעברית רהוטה ויפה. אלה היו, לאחר שנים, העיתונאי הדגול ד"ר דוד לזר והכלכלן לולק לינקרס.

הם סיפרו על הנוער היהודי המתבגר כעת, שאינו מוכן לסבול יותר השפלה, אלא רוצה ללכת בעקבות המכבים, והרימה ברמה את הסיסמא "אנחנו עם ולנו דרך משלנו". אנו שהיינו בין הנוכחים בטקס זה הבינונו לא רק את שפתם, אלא גם את המסר שבסיסמה זו, וגדולה ועצומה הייתה השפעתם עלינו.

הקמת הגימנסיה לא הייתה מלווה אידאולוגיה ציונית מסויימת, אלא הדגש הושם על לימוד השפה העברית ותורת היהדות. רק במרוצת השנים, כאשר הנהלת בית הספר הורכבה מאנשי ציבור שהציונות הייתה השקפתם, שונה גם צביונה ועקרונות החינוך לכיוון לאומי טהור.

בכיתה השלישית והרביעית היה צוות המורים מורכב מתלמידי האוניברסיטה, שעוד טרם סיימו את לימודיהם, ולעיתים גם בשנות הלימוד הראשונות שלהם. ללא כל הכשרה פדגוגית, וספק גם אם ידיעתם את החומר הנלמד הייתה מבוססת מספיק. זה היה מצב קטסטרופלי ממש. בבית הספר אנדרלמוסיה מוחלטת, כי גם ההנהלה הציבורית לא הייתה ראויה לשמה.

בשנת 1921, בהיותנו בכיתה הרביעית, קיבל עליו את ההנהלה הפדגוגית ד"ר לאון כהן, אשר התחיל לשלוט ביד חזקה, וחיי בית הספר נכנסו למסלול מסודר. המשמעת ותוכניות הלימודים התבססו, ובחירת המורים נעשתה קפדנית יותר, הן ביחס להשכלתם ולעיתים גם ביחס ליהדותם ולהשקפתם הציונית.

בשנת 1922 כאשר נכחו לדעת שאם לא יעמדו כוחות הוראה מומכים לרשות הגימנסיה (ד"ר כהן לא היה מורה מוסמך, אלא משפטן, לפי השכלתו), לא יהיה כל סיכוי לקבל זכויות מוכרות על ידי מוסדות ממשלתיים, וכך אנו, כבוגרים ראשונים של המוסד, לא נזכה בתעודת גמר שתקנה לנו זכות להתקבל כתלמידים לבתי ספר גבוהים. כך נבחר הרמן שרר, המורה המוסמך היחיד אז, בעל ותק בהוראה, למנהלה הראשון המוכר של הגימנסיה, אשר בידו הנכונה, עם הרבה תבונה, חכמה וגמישות, ניווט את המוסד והעלה אותו לפסים מוצקים ומוסדרים.

(סוף בעמוד הבא)

וכך, רצונם למתן השכלה כללית מחד, והפחד מפני טמיעה מאידך, הביאו את הורינו ללחוץ על קבוצת אנשי ציבור, שהקימו והחזיקו את בית הספר היסודי, ובראשם ר' שלמה לזר, ולזרזו להחליט על פתיחת כיתת המשך, מבלי להתחייב שיעשה במתכונת גימנסיה, או בית ספר המשכי. רק אז נוכחו קברניטי העם לדעת שאין טעם בהחזקת ביי"ס יסודי יהודי שיספק תלמידים לגימנסיות ממשלתיות, בהם ישכחו את מה שלמדו ביהדות, ויושפעו מרוח ההתבוללות.

וכך, בשנת 1918, לאחר שנים ארוכות של עבודת בניין, הושלם בניין ביה"ס ברחוב בזוזובה, שהיה אמנם מיועד לבית ספר יסודי, אולם הודות לו נוצר פתרון וניצוצות ראשונים למתן חינוך מתקדם לנוער היהודי בעיר ואיתו עידן חדש לחיי היהדות בעיר.

בינתיים הגיעה מלחמת העולם הראשונה לסיומה, והמלכות האוסטרית התפוררה. הנוער היהודי המגויס חזר לביתו ולעירו, ואיתו גם אותו חלק מהאוכלוסיה אשר בזמן המלחמה הוגלה מערבה על ידי השלטונות. חיילי גנרל הלר עלו בצורה מאורגנת בשוק בקרקוב, כדי לפרוע פרעות ולרצוח יהודים. ההסתה היתה פרועה וההאשמה ברעב, במחסור ובעוני נתלו על שכמם של היהודים. המציאות המרה הכתיבה את הצורך לצאת למאבק כדי לעצור בעד ההרג ולפזר את הפרעות. כך באה להתחדשות התנועה הלאומית ולהגברת מלחמתה בהתבוללות.

התנאים הנוכחיים התאימו ביותר להחלטה על פתיחת כיתה א' של הגימנסיה הדו-לשונית. 15 התלמידים הראשונים היו רובם מקרב המסיימים את ארבעת הכיתות של ביי"ס עברי יסודי. לא הייתה כל תוכנית לימודים מפורטת, ולא הייתה התאמה לתוכניות הלימודים של המוסדות הממשלתיים, ואף ללא כל קשר

צוות מורי הגימנסיה העברית, קרקוב 1929. מישהו יכול לסייע בזיהויים?

בית ספר עממי יסודי והגימנסיה העברית בקרקוב (סוף)

מבין בגדיו. ברגע כניסתנו דימינו לעצמנו שהנה הוא בא לאיים עלינו בהתנהגותו הדתית, הקנאית, וידרוש מאיתנו ללכת בדרכו. אולם, מהר מאד התברר לנו שלשווא היה הפחד. להיפך, בהצצה אחורה אפשר לומר שמהרגעים הראשונים מצאנו בו התגלות מקורית של ההוויה היהודית המוסרית. הייתה זו אישיות מעוררת חיבה והערצה והקסם ששפע ממנו על תלמידיו היה כה גדול עד שהיותו אוטודידאקט השפיע לא מעט בדוגמתו האישית. הידע של בחור ישיבה, חובש בית המדרש, ועל פי המסופר - עילוי ביהדות ובמחשבת ישראל - היה בלתי נדלה.

מעט מכם יודעים שעד בואו של רפפורט שלטה ההברה והמבטא האשכנזי בדיבורנו העברי, והנה ביום בהיר עורר הוא את בעיית החברה ורצה לעבור מהמבטא האשכנזי לספרדי, או למה שחשבו אז לספרדי. זה היה אקט מחושב מצידו, מהפך מלא בין דוברי העברית אז, אולי מהחשובים ביותר שבמהפכות התרבותיות בין דוברי עברית בגולה. כדי לצאת ידי חובה כלפי הנהלת המוסד, שהייתה אז כלא הייתה, דרש מאיתנו להביא הסכמת הורים. אני חושב שמרבית ההורים הבינו אז את פשר השינוי והשלכותיו על השפה - בפרט על שפת התפילה הנהוגה. חלק היה אדיש לנעשה, ואילו ההורים האלה שחשדנו שמתוך דבקות למסורת דורות יתנגדו לשינוי - פשוט הבאנו את הסכמתם כביכול, מבלי לשאול אותם.

כבר לאחר שבועות אחדים, ללא קשיים מיוחדים, עברנו למבטא העברי הקדום לכל הדעות. הנימה העברית החדשה, הניגון והיגויו המבהר, נעמה לנו מאד ונהנינו מכך שנשאר ועבר לרחוב, לכל שכבות דוברי וחובבי העברית, ואף בית תפילה אחד ויחידי עבר להברה עברית זו.

בן-ציון רפפורט (גם בנציון רפפורט) נולד בטרנוב ב-6 באוגוסט 1884, ובהיותו בן שלוש מתה עליו אמו. בגיל 13 עבר אביו לנובי סאנץ, ובה המשיך בלימודי קודש וחול בשקידה רבה כאוטודידקט. עסק במסחר ולא הצליח, והתחיל בהוראה בגימנסיה העברית. לשם כך עבר לקרקוב. מצבו החומרי הוטב ויכול היה להיפנות לעיון ולמחקר. מחקריו עסקו בביקורת המקרא, הפילוסופיה של ימי הביניים, הרמב"ם, הקבלה, בעיות הפילוסופיה הכללית, על קאנט ועל תורת ההכרה. בפילוסופיה הכללית הגיע לידי התמחות וחיבר כמה ספרים עליה.

בן-ציון רפפורט ניספה בשואה, כנראה בתחילת תש"ג (שלהי 1942).

את מקצועות היהדות לימדו מורים בעלי ידע רב תורני - לעיתים בוגרי ישיבות מפורסמות אולם ללא ידע דידיקטי והכשרה פדגוגית. לאחר שנים הם הוכרחו לגשת לבחינות לפני ועדה ממשלתית ורבנית, וכולם, בלי יוצא מהכלל עברו את הבחינות והוסמכו כמורים מוסמכים. במרוצת השנים נתקבלו כבר מורים ליהדות ולעברית רק מבין בוגרי אוניברסיטאות, והיו בעלי סמכות הוראתית.

כשהיינו בכיתה השביעית החל משרד החינוך הממשלתי להתעניין בנעשה בין כתלי בית הספר, ומידי פעם הופיעו שליחיו כדי לבחון את רמת הלימודים וההוראה, ואת רמת המורים והתלמידים. אולם חוסר ההכרה הרשמית בזכותה של הגימנסיה גרם לנו דאגה רבה, כי לא ידענו אם ירשו לנו לגשת לבחינת הבגרות, ונוכל לזכות בתעודת גמר שתקנה לנו זכות להמשך הלימודים במוסדות השכלה גבוהים, אשר אחדים מאיתנו חלמו עליהם ורקמו תוכניות לעתיד.

במרס 1926 התקיימה בחינת גמר במקצועות עבריים. כאשר התקרבונו לסוף שנת הלימודים נתבשרנו שנצטרך לעמוד לבחינת בגרות בפני ועדה ממשלתית שהורכבה על ידי משרד החינוך, ואשר חבריה יהיו מורים מבתי ספר ממשלתיים (שניים מהם ידועים כאנטישמיים). רק שני מורים שלנו הורשו לשבת בוועדה זו. עמדנו בהצלחה במבחן זה. תוצאותיו היו חשובות מאד לא רק עבורנו, אלא גם עבור כל המוסד. כי מיום זה והלאה קיבל המוסד זכויות רשמיות כגימנסיה מוכרת לכל דבר.

עמדנו בבחינות הגמר ויצאנו לדרך עם מטען ידיעות בסיסיות, עם תודעה יהודית לאומית, איש איש לדרכו ולגורלו הוא, מצויידיים בכלים מתאימים כדי להתמודד עם החיים. רק מעטים מאד נטשו את הציונות - מתוך 14 תלמידי המחזור הראשון שבעה עלו לארץ-ישראל עוד לפני השואה. שלושה ניספו באש הכיבשנים.

בן ציון הכהן רפפורט

בן ציון הכהן רפפורט היה מורה שקורץ מחומר אחר לגמרי מזה של שאר המורים. רפפורט ליווה אותנו בדרך כל המסלול הארוך מכיתה א' ועד ח'.

בהופעתו הראשונה היה חבוש כיפה וכובע, חליפה שחורה, מגודל זקן בלתי מטופח, כאשר ציציות מבצבצות

מי יכול לסייע באיתור הילד מבית היתומים?

התמונה צולמה בבית היתומים בקרקוב אחרי המלחמה (בשנים 1945-1947).

משפחת פערלע סבורה שהילד שעומד מצד שמאל, עם חולצת משבצות וז'קט, הוא לוטק בנם של יחיאל ורוזה פרלגר או פערלע, שנולד בשנת 1938. האב יחיאל היה לילד העיר בנדין והאם ילדת לודז'. לפני המלחמה המשפחה התגוררה בצ'נסטוחובה, ולאחר שפרצה המלחמה נמסר לוטק הקטן לגויים.

האם מישהו יכול לשפוך אור על זהותו של הילד הקטן? האם הוא לוטק? אהובה פערלע סבורה שיש דמיון רב בין הילד לבין משפחת בעלה.

תנועת "עקיבא" בקרקוב

על "עקיבא" בשחר קיומה, מדגיש את מקומה המרכזי במערכה שהתנהלה נגד ההתבוללות: "תלמידים יהודים מעטים היינו בכיתות הגימנסיה בקרקוב. ההתבוללות זרעה הרס, ואנו חיפשנו משענת והצלה לעצמנו. עמלנו קשה להשיב לעצמנו את האמונה והכבוד הלאומי העצמי."

ד"ר לזר הוסיף מימד חדש לתפקידה של "עקיבא" בכך שהיא גיבשה דפוסי ארגון קבועים ויציבים בפעילות הציונית השוטפת. "עקיבא" הייתה, לדעתו, חיל-מילאים ל"השחר", שממנו יצאה עתודת מנהיגים ציונים, שהיו אמורים לנהל את התנועה הציונית בעתיד. "פה הייתה הסדנה היהודית הלאומית לתכנון, להסברה ולטיפוח המסגרות של תנועת הנוער הציונית ושל ההסתדרות הציונית. ב"עקיבא" הייתה תמיד תכונה רבה, גועשת, תוססת. בערה בה שלהבת גדולה למען שחרור היהדות והאנושות, והיא התמקדה בפעילותה בכיוונים שונים."

בשלהי מלחמת העולם הראשונה נמצאה תנועת "עקיבא" בקרקוב בפריחתה. היא הקיפה את מרבית הנוער הסטודנטי, אשר חלק ניכר ממנו התמיד בלימוד השפה העברית.

בוועידה שהתקיימה בדצמבר 1924 בקרקוב הוקם ארגון ארצי של אגודות נוער ציוני שהיו מפוזרות בגליציה "אגודת הנוער העברי", שחתרה במודע אל יעד ציוני ממש. בראש הקבוצה התייצב יהודה אורנשטיין, ולימינו חבורת צעירים שהבולטים בהם היו משה-מרצל זינגר, אברהם ידידיה – זלנפרונד, דב בלדר ויעקב פראנד.

בין המפעלים הראשונים של "עקיבא", הייתה חוות הכשרה "בגיטבולטוב", ששימשה מקום להכשרת עובדים לחקלאות ומקצועות נוספים הרצויים בארץ ישראל. החווה שימשה גם מקום מפגש ודיונים לגבי מהות התנועה, דרכי פעולה ועוד.

חווה נוספת שהוקמה על ידי התנועה היא החווה בכפר "קופאליני", שהייתה מרכז חשוב מאוד לתנועה, ובה התגבש רעיון המרד כהגנה על כבודו של העם היהודי בתקופת המלחמה.

התנועה אף העבירה יהודים לעבודות חקלאות ומקצועות מבוקשים בארץ ישראל, כדי שעם עלייתם לארץ ישראל יוכלו לתרום ולפתח את המדינה. בשנת 1930 הצליחו חברי התנועה להגשים את חלומם הציוני, כאשר שלחו פלוגות הכשרה שעשו את תקופת לימודן בפתח תקווה. ובשנת 1938 הקימו שני קיבוצים בארץ-ישראל: נווה איתן ו-בית יהושע.

בספרו "עקיבא" צמחיתה, התפתחותה ולחמתה בשנות השואה" כותב ברוך יחיאלי על הקמתה של תנועת עקיבא: "בתהליך התעוררות הרעיון הציוני, על גווני השונים, בתחילת המאה העשרים בגליציה המערבית, בולטת ייחודיותה של תנועת הנוער "עקיבא".

כמועדון ציוני של תלמידי בתי ספר תיכוניים בתחילת דרכו, בשנת 1902, דומה היה ארגון "עקיבא" בקרקוב לרבים מהארגונים הציונים שצמחו אז בכל ערי גליציה. חברי המועדון ביקשו ללמוד ולהכיר את יסודות התרבות היהודית, ולהעמיק את תודעתם הלאומית.

בחירת השם "עקיבא" סימלה את אהבתם לעם ישראל, ורצונם לטפח את המורשת הרוחנית-ציונית. לימוד השפה העברית דיונים בנושאים יהודים וציונים אקטואליים היו היעדים שקבעו לעצמם בפעילותם השוטפת.

בחיים היהודיים של העיר קרקוב שינה ארגון "עקיבא", במידה רבה, את כיוון מחשבתם של התיכוניסטים היהודים, שרבים מהם נטו להתבוללות, וחיזק את זיקתם לתרבות העם היהודי..

[...] ד"ר ליאון ואנדר מתאר את הלך רוחם של הסטודנטים ב"עקיבא" בשנים אלה, כמי שהסתפקו בעצם ב"שאיפתנו לחלום. כל זה מצא את בטויו בהופעות חגיגיות שונות. לא החמצנו כל הזדמנות כדי להפגין בפני הנוער היהודי את אהבתנו למסורת היהודית. כמו כן היה לנו קשר חי עם תנועת אחים בגליציה "צעירי ציון".

ד"ר זיגמונט מלר מציין בזכרונותיו על "עקיבא" בשנים אלה, כי המשימה העיקרית שנטלו על עצמם הייתה המאבק נגד זרם ההתבוללות. במאבק זה שהתנהל בעיקר בתוך חוגי נוער יהודי לומד, קצרה "עקיבא" דאז, לדעתו, הצלחה ניכרת. גם ד"ר דוד לזר, בצרור זכרונותיו

חברים בתנועת "עקיבא" בקרקוב, לפני המלחמה

”אנו באנו ארצה לבנות ולהבנות בה” - משפחת בייגל

מוצאו של הבייגל מפולין, וכבר בסוף המאה ה-14 הוא מתועד בשמו הפולני - אובז'נק. יהודי פולין, שדיברו לרוב ביידיש, כינו אותו באוגל, מילה גרמנית קדומה לטבעת, וזו השתנתה עם הזמן לבייגל (בייגלע ביחיד ובייגלעך ברבים).

האחים יהושע ויצחק מקרקוב, שכפי שמס מעיד, היו נצר למשפחת אופי בייגלים, היו הראשונים לאפות ולמכור את החטיף המלוח והפריך שנקרא באנגלית פרעצל.

כבר בשנת 1880, בקרקוב, התחילה משפחת בייגל לייצר ולמכור מוצרים אפויים, אך היא התפרסמה בזכות הכעכים שייצרה - ה”בייגלה” (ככל הנראה שם המשפחה נגזר משם המוצר). בקרקוב היו למשפחה שמונה חנויות במקומות שונים ברחבי העיר. בשנות השלושים החליטו רבים מבני המשפחה לעזוב את קרקוב ולעלות לארץ-ישראל, ואלה שנתרו בפולין ניספו.

בארץ פתחו שניים מבני המשפחה שתי מאפיות נפרדות, האחת ברמת גן והשנייה בתל אביב, ואליהם הצטרפו רבים מבני המשפחה. המפעל היה חלוץ תחום הכעכים בארץ. בתחילה העבודה היתה ידנית, כאשר העובדים היו מרדדים את התערובת למקלות קטנים, או קושרים אותם לשמיניות בידיים. מאוחר יותר החלו להגיע מכונות, ועם השנים המפעל הלך והתרחב.

קוראים כותבים,

מבקשים את עזרתכם במידע על ריטה בת וילהלם לייכטר ואנה לבית ונדרר, שהתגוררו, לפני המלחמה, ברחוב סבסטיאנה 13 בקרקוב.

ידוע כי ריטה נולדה בקרקוב 22.5.1931, ובסיום המלחמה השתחררה במחנה הריכוז ברגן בלזן. עוד ידוע כי אחיה, ריכרד, שהיה ידוע בשם חיבה רישק, שרד אף הוא ועלה לארץ-ישראל. כאן התגייס להגנת המולדת ונפל ביוני 1948.

כל היודע פרטים על ריטה ו/או על בני משפחה, מתבקש ליצור קשר.

דוד שור 052-5367000
david.davidschor@gmail.com

אני מבקשת לאתר את שמותיהם של בעלה ושני בניה של שטיגליץ גוסטה-גיטל בת דובה רבינוביץ לבית לנדאו מפודגוז'ה בקרקוב. ידוע לי שבזמן המלחמה הם ברחו מקרקוב לווישניץ, ומשם הגיעו לגטו בוכניה. ככל הנראה ניספו שם. אשמח על כל מידע.

ברכה לנדאו
landau.bracha@gmail.com

נכדיו של החזן יעקב ישראל גולדנברג, שהיה חזן בבית כנסת הגדול הישן בשנים שלפני מלחמת העולם השנייה, יודעים אך מעט על סבם שניספה. האם יש מי שיוסיף ויספר עליו? על קולו הנעים או על חתונה שסידר? אולי מישהו יכול לשפוך אור על נסיבות הרצחו והיכן?

נפתלי גולדנברג
Naftali.gol@gmail.com

למאמרו של עו”ד הופרט” 76 שנים לשחרור יהודי פולין” אני מבקש להעיר כי התודה מגיעה לשיקורסקי, ולא לסטלין, על שלחן לשחרור הפולנים מבריה”מ והקמת צבא אנדרס.

לאחר השחרור הועברו לאירן רק מי שהתקבלו לצבא אנדרס (אני, כילד, הגעתי לטהרן ושם נוצר הגוף ”ילדי טהרן” ואילו משפחתי נותרה באוּבּוּקיסטון עד לרהפטיאציה ב-1945. דן בן אמוץ לא עלה עם ילדי טהרן.

ד”ר אריה קדם (וולפיילר)

פתרון ”מי יודע?”

מר אוגניוש דודה, מנהל המוזיאון היהודי בבית הכנסת הישן בקרקוב, נחלץ כמובן לעזרתנו, וזיהה את האירוע והאנשים בתמונה שהתפרסמה בגליון הקודם: התמונה צולמה בבית העלמין במיודובה, על קברו של מאוריצי גוטליב, בעצרת לזכרו שהתקיימה ב-1.3.1932, לרגל פתיחת תערוכה גדולה מיצירותיו של גוטליב במוזיאון הלאומי של קרקוב. התפילות נאמרו על ידי החזן לזר שכטר Lazar Schächter, שהיה החזן של ”הטמפל” מאז אוגוסט 1929, לאחר כהונתו של בנימין טפל Taffel.

האנשים בתצלום הם: מימין ד”ר רפאל לנדאו, יו”ר הקהילה היהודית, לידו מר יוזף פלאך (1873-1944) שהיה יו”ר אגודת העתונאים הפולנים, מבקר ספרות ותאטרון ופובליציסט. התמונות בטקס צולמו על ידי צלם סוכנות הידיעות שוויטאוויד ”Światowid”, ועותקים נמצאים כעת באוספים שונים, כולל הארכיון הלאומי הדיגיטלי, המוזיאון ההיסטורי של העיר קרקוב ועוד.

תמונה מפתחת התערוכה: חבר הפרלמנט יהושע טהון, לאופולד גוטליב (3 משמאל), רפאל לנדאו יו”ר הקהילה היהודית (4 משמאל), לשמאלו סגן ראש העיר של קרקוב ויטולד אוסטרובסקי, אחרי נשיא SDK יוזף פלוך ומשמאלו סגן הוויבודה פ. לשינסקי.

אבלים ומשתתפים בצער המשפחה על פטירת חברתנו ז'יטה גרינהוט ז"ל
בת ברטה זיגמונט גרינברג

כואבים את לכתו של חברנו שמריהו נאבל ז"ל
איש קרקוב